

впливаючи на нього. Книга вчить людину працювати та сприймати цю працю як задоволення та радість. Саме читання, зусилля, вкладені в самого себе, формують нові якості людини, допомагають самовдосконаленню особистості. Сьогодні книга, читання повинні отримати своє справжнє соціальне призначення: бути комунікативним посередником, технологією інтелектуального розвитку, способом розвитку культурно-інформаційного поля суспільства.

Список літератури

1. Коцур, В. П. Історіографія історії України [Текст] / В. П. Коцур. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 520 с.
2. Різун, В. В. Літературне редагування [Текст] / В. В. Різун. – К. : Либідь, 1996. – 240 с.
3. Юценко, В. Освітні перспективи України [Текст] / В. Юценко // Вища школа. – 2008. – № 10. – С. 3–7.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© І.М. Стадник, О.М. Каширська, А.В. Мусієнко, 2009.

УДК 396.1^{”20”}(477)(1-15)

О.М. Варшась, канд. філос. наук

М.В. Обозна, асп.

ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАХІДНИХ КРАЇНАХ

Розглянуто специфіку діяльності та теоретичних засад сучасних феміністських організацій, наукові дослідження жінок-феміністок, вплив об'єктивних умов життя у постіндустріальному суспільстві на зміну гендерної взаємодії в суспільстві. Взаємозв'язок інформаційного суспільства дозволяє виявити як глобальні, так і конкретно-історичні, локальні тенденції соціального розвитку, пов'язані з процесами гендерної рівності.

Рассмотрена специфика деятельности и теоретических основ современных феминистских организаций, научные исследования женщин-феминисток, влияние объективных условий жизни в постиндустриальном обществе на смену гендерного взаимодействия в обществе. Взаимосвязь информационного общества позволяет выявить как глобальные, так и конкретно-исторические, локальные тенденции социального развития, связанные с процессами гендерного равенства.

This paper described specificity of activity and theoretical bases of the modern feministic organisations, scientific researches of women-feminists, influence of objective conditions of a life in a postindustrial society on change of gender interaction in a society is considered. The interrelation of an information society allows to reveal both global, and

the concrete historical, local tendencies of social development connected with processes of gender equality.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасній українській та Західній соціогуманітаристиці гендерна тематика останніми роками перетворюється на один із найактуальніших та найцікавіших напрямів соціогуманітарного дослідження, який відрізняється як крос-секторальністю самої проблематики, так і специфікою запропонованих дослідниками підходів до вирішення низки найбільш актуальних проблем, серед яких і проблема становлення гендерно збалансованого суспільства на теренах України та Заходу і формування практичних засад до утвердження принципів паритетного партнерства у межах нашого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Україна на початку XXI століття опинилася у вирі складних і тривалих політичних, економічних, соціальних трансформацій, пов'язаних з поступовою зміною адміністративно-командної моделі управління суспільством демократичною моделлю, побудовою громадянського суспільства. Такі трансформації супроводжуються необхідністю формування демократичної культури суспільства і її невід'ємного елементу – гендерної культури [1; 3–5].

Дослідження проблеми становлення та функціонування сучасних суспільств на засадах паритетної демократії (гендерної демократії) на сьогодні є однією із найактуальніших і широко досліджуваних проблем як у західноєвропейській, так і у північноамериканській гуманітаристиці [3; 6].

На думку Т.Ч. Філліпс, одним з векторів соціального розвитку суспільства в XXI столітті є посилення ролі жінок в економічному, духовному і політичному житті [6]. Гендерні процеси в XXI столітті розвивалися інтенсивно і вельми суперечливо. З метою визначення деяких тенденцій розвитку гендерних процесів був використаний порівняльний аналіз громадської думки жителів Західних країн, а також України. Гендерна свідомість цих людей формувалася в різних економічних і соціокультурних умовах, за наявності деяких загально цивілізаційних особливостей.

Мета та завдання статті. Метою та завданням статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку гендерних процесів на території України та Західних країн відповідно до попередніх досліджень цієї галузі, показ важливості досліджень та теоретичних узагальнень з цієї проблематики, які сприяють становленню процесів тендерної рівності та адекватному їх висвітленню в науково-теоретичній площині.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні масове залучення жінок у суспільне виробництво почалося в 30-ті роки ХХ сторіччя і було пов'язано з індустріалізацією і потребою в дешевій робочій силі. До середини 80-х років в нашій країні зайнятість жінок становила 51% всієї робочої сили, 92% жінок працездатного віку працювали і навчалися.

У Західних країнах масове залучення жінок у виробництво почалось значно пізніше, приблизно в 60-ті роки, причому процес відбувався плавно, залежав від рівня економічного розвитку та ринку праці. Проте, у 80-ті роки половина жінок (51,6%) була зайнята у сфері суспільного виробництва [1;4;5].

На ринку праці жінки Західних країн та України займають дургорядні соціальні статуси в професійній структурі суспільства, зокрема, оплата жіночої праці нижча за чоловічу. У нашій країні в 1989 році середньомісячна зарплата жінок з різних вікових груп становила приблизно 70% зарплати чоловіків.

У Західних країнах в 1994 році жінки, які працюють отримували також у середньому 70 центів з кожного долара, отриманого чоловіками за ту ж саму роботу. Вони продовжують виконувати нерівну частку неоплачуваної роботи, вони також займають не вигідне становище і в пенсійному віці, тому що отримують зарплату нижче тієї, яку вони отримували раніше, оскільки вважається, що їхні потреби в цьому віці менше одержуваних ними доходів.

Сім'ї, де жінка одна виховує дитину, продовжують бути одними з основних сімей з низькими доходами. І в Західних країнах, і в Україні в обов'язки жінок входить ведення домашнього господарства і виховання дітей, а питання про призначення жінки в суспільстві носить кон'юнктурно-ринковий характер.

Важливим є соціально-психологічний чинник, тобто вплив релігії на стереотипи. В Україні роки атеїзму не сприяли формуванню традиційних патріархальних стереотипів у сімейному укладі, поведінці жінки в суспільстві, її покори чоловікові. Західні країни характеризуються полірелігійністю, тому що їх населення являє собою своєрідну "національну мозаїку".

В Україні в період соціалізму рівність статі було закріплено законодавчо, проте нерівність зберігалася на соціально-психологічному рівні, в соціальній ментальності статі, яка виявлялася у разі прийняття на роботу жінок, так і на "розкритті" каналів соціальної мобільності для жінок. Жіночі ради, комітет радянських жінок покликані були лобювати жіночі проблеми. Рішення "жіночого питання" у колишньому Радянському Союзі отримує неоднозначну оцінку в пресі, проте, слід

зазначити, що загалом тоді активного жіночого руху не було. Пострадянський період породив різноманіття жіночих громадських організацій, які відображали соціально-політичне становище в Україні. В даний час єдиного жіночого руху, що лобіює інтереси жінок, немає [4;6].

Реальний стан Західних жінок, ринкова ментальність змусили жінок активно боротися за свої права. Жіночий рух є важливим елементом соціального розвитку Заходу.

Особливості Західних країн та України безпосередньо впливають на стан гендерної свідомості та тенденції його розвитку.

Центром проблемного поля поєднання жінкою професійних та сімейних обов'язків виступає вплив роботи жінки на виховання дітей і сімейне життя. На думку мешканців досліджуваних країн, працююча матір може дати дітям таку ж турботу та увагу, як і непрацююча. Сам факт роботи жінки не відбивається на її ставленні до дітей.

Зберігається традиційний розподіл соціальної ролі чоловіків і жінок у веденні домашнього господарства. У той же час спостерігається тенденція до спільної участі у виконанні домашньої роботи. У Західному суспільстві ця тенденція виражена більш рельєфно, що пов'язано з високим технічним оснащенням домашньої праці. В Україні лише невелика кількість сімей може дозволити собі придбання сучасної побутової техніки, ціни на яку постійно зростають.

Важливе значення мають традиції організації побуту. Захід розвивається по шляху раціоналізації всіх видів діяльності, у тому числі й домашньої. Раціоналізм стосується і такої побутової деталі як приготування їжі, існує навіть афоризм: "Макдональдс – це спосіб життя". Скорочення часу на приготування їжі відбувається за рахунок широкого використання напівфабрикатів, готових обідів. В Україні традиції інші, у свідомості укорінився стереотип: "домашнє завжди краще магазинного". Фінансові можливості, у даний час, не дають українцям у повній мірі реалізувати свої потреби, тому негативна оцінка впливу роботи української жінки на сімейне життя пов'язана з тим, що оцінюється побутова сторона сімейного життя.

Залучення жінок (дружин і матерів) у процес виробництва, їх участь у прийнятті рішень (як у рамках сім'ї, так і в справах суспільства) і тим самим – широкий вихід жінок на арену суспільного життя мав і інший наслідок. Чоловіки були змушені більшою мірою брати участь у господарському житті сім'ї і у вихованні дітей.

Зміну ролі батька в суспільстві можна віднести до цивілізаційних гендерних процесів. Так, у західній літературі зазначається, що, характерний для 1940-1960-х років образ батька – авторитетного, який піклується про матеріальне благополуччя сім'ї, що символізує владу

у вихованні дитини, поступово трансформується в батька, який піклується про дитину нарівні з матір'ю.

Соціально-економічні умови, особливості ринку праці вимагають від жінки фінансової підтримки родини, як в Україні, так і на Заході. Кризовий стан української економіки загострює цю необхідність. Але в цілому громадська думка країн розглядає роботу жінок як засіб досягнення незалежності.

Рішення проблеми суміщення жінками домашніх і професійних обов'язків, забезпечення фінансової незалежності, а також підтримки сім'ї закладено в закономірності розвитку ринку праці; його циклічні коливання безпосередньо пов'язані із зусиллям або ослабленням патріархальних установок в свідомості людей, а також з ідеологічною роботою засобів масової інформації. Напругу на ринку можна зняти, повернувши жінку в сім'ю або запропонувавши їй роботу на півставки. В українській суспільній свідомості в 80-90-ті роки робота на півставки представлялася як ідеальне рішення проблеми "жінка і робота". Про це свідчать результати дослідження, проведеного в нашій країні у 1986, 1991 рр. За даними цього дослідження 41,1% чоловіків і 42,2% жінок в 1986 році підтримували ідею неповного робочого дня для господині дому. Ця позиція не змінилася до 1991 році: 41,6% чоловіків і 44,4% жінок, як і раніше, вважали, що жінці краще працювати неповний робочий день [3].

Досвід зарубіжних країн показує, що в умовах ринкової економіки робота на півставки не тільки не вирішує проблему суміщення домашніх і професійних обов'язків жінкою, але й завдає величезної шкоди жіночому професійному положенню в суспільному виробництві. Робота на півставки вигідна роботодавцеві, а не жінці. У Західних країнах 70% працівників, які працюють на півставки – жінки, але тут саме розвиток таких робочих місць виступає стратегією підприємств і держави, впливає на реструктурування економіки та створення нових робочих місць.

Ця політика вигідна перш за все підприємству, що дозволяє більш гнучко знижувати витрати та уникати проблем управління. Робота на півставки дає державі можливість вирішити проблему безробіття, так як робітник, який працює на півставки, вже не безробітний.

Ідеальний варіант, з точки зору українців 80-90-х років – поєднання професійних та домашніх обов'язків – теперішня реальність в умовах ринку, може надати негативний вплив на соціальний статус жінок, їх конкурентну спроможність на ринку праці.

Український досвід здійснення рівності статі створив суперечливу ситуацію у взаємодії гендерних статусів. Жінки підвищили свій

соціальний статус, отримуючи освіту і беручи участь у суспільному виробництві. Жінкам в Україні було важко досягти вищих керівних посад, проте на середній позиції вони було нарівні з чоловіками. Така ситуація виховала в жінках самостійність, лідерські якості.

За останні роки суттєво змінилося ставлення людей до підприємницької діяльності жінок. Заняття бізнесом дає жінкам економічну свободу, але вони освоюють суто чоловічу професію, грають на чужому гендерному полі. Якщо в 1993 р. 90% українців вказували, що завантаженість на роботі по 10-12 годин негативно впливає на їх сімейне життя, і вони відчували негативне ставлення людей до жіночої діяльності, то в 1998 р. чоловіки, в основному, підтримують підприємницьку діяльність жінок.

Жінки, здобуваючи економічну незалежність, нарівні з чоловіками стають годувальником сім'ї; домагаючись успіху у своїй кар'єрі, жінка забезпечує насамперед сім'ю. Чоловіки змушені по-новому сприймати соціальний статус своїх дружин, долаючи в своїй свідомості патріархальні установки і стереотипи. Усі жінки-підприємці вказують, що даний процес проходив і проходить дуже болісно для чоловіків.

Соціально-психологічні бар'єри доводиться долати жінці і в роботі з партнерами-чоловіками. Проте, більше половини опитаних жінок зазначають, що відносини з партнерами-чоловіками будуються на рівних засадах, все залежить від людини, в той же час чверть опитаних помічають поблажливіше ставлення до них з боку чоловіків, що викликає у жінок почуття дискомфорту. Правда, третина з них успішно користуються тим, що вони жінки.

Позитивною тенденцією є той факт, що більшість жінок (87%) отримують задоволення від своєї роботи. Прагнення жінок зайняти рівні з чоловіками соціальні позиції зумовлені й тим фактом, що жінки отримують однакову з чоловіками освіту.

Найбільш суперечливим полем професійної діяльності в гендерному аспекті є політика. Представляється, що цей соціальний інститут, який сьогодні переживає найбільш кризовий стан, зазнає у майбутньому серйозні зміни. Інформаційне суспільство повинне, в першу чергу, трансформувати систему соціального тестування проходження у владу. Українська свідомість ще не визначила своєї думки про жінок-політиків, тому що в усьому світі жінки-лідери або грають більш жорстко, ніж чоловіки на політичній арені, або обслуговують політичні інтереси чоловіків. Вироблення гендерної коаліційної моделі влади – це завдання суспільства в XXI столітті.

Проте, можна говорити про зростання соціальних владних домагань сучасних дівчат. Цей феномен проявляється в стійкому прагненні дівчат отримати вищу освіту за престижними професіями – юрист, економіст, журналіст, державний службовець.

З гендерної точки зору, держслужба, будучи владним соціальним інститутом, повинна являти собою суто чоловічу структуру. На перший погляд може бути відзначений процес фемінізації держслужби, але більш поглиблений аналіз показує, що жінки займають в її ієрархії другі та треті позиції.

Можна з повною впевненістю припустити, що за сприятливих умов працевлаштування ця тенденція проявиться в більш чітку, усвідомлену стратегію кар'єрного росту. У зв'язку з цим виникає низка проблем рефлексійного характеру. Перш за все, за яких умов жінка може зайняти керівний пост в держслужбі? Які бар'єри стоять на її шляху? Одним з основних бар'єрів виступають статево-ролеві стереотипи, так звана "скляна стеля", яка проявляється в соціальній ментальності статі.

Традиційно, до ділових якостей жінок відносять працьовитість, охайність, слухняність, але аж ніяк не розум, творчість, рішучість, відповідальність. Численні дослідження здібностей чоловіків і жінок не підтверджують зміст даних стереотипів. При цьому в науковій літературі не вказується такий важливий гендерний феномен, як зростання поколіннєвої освіченості жінок, яка не спостерігалася в попередньому столітті. Даний гендерний феномен проявляється в підвищенні якості освіти, отриманій жінками, і посиленні статусно-соціальних претензій. Прагнення отримати вищу освіту у дівчат стійке, при цьому вони намагаються отримати якісну освіту. Все вище сказане вказує на той факт, що в майбутньому жінки будуть активно прагнути зайняти керівні посади в органах держслужби [4].

Представляється, що поступова зміна гендерного пласта нормативно-ціннісної структури суспільства зніме "статеве" забарвлення з професії керівника, зробить її суто функціональною.

У даний час активне залучення жінок на керівні посади в державному управлінні представляється проблематичним. Не можна не відзначити такий аспект означеної тематики як імідж держслужби: фемінізація керівного складу органів державного управління буде послаблювати образ "власності" держслужби в масовій свідомості населення. Незважаючи на те, що гендерна свідомість українців досить емансипована, глибинні символи колективного несвідомого сприйняття пов'язують поняття "влада" з чоловічим початком.

Державна служба має добрий феміністський ресурс, проте гендерні процеси в кадровій політиці повинні бути розумно збалансовані. Необхідно зменшувати бар'єри на шляху кар'єрного росту жінок, долаючи статево-рольові стереотипи, оцінюючи функціональну значущість людини незалежно від статі. Коаліційна тенденція в гендерному напрямі повинна знайти своє вираження і при визначенні керівного складу органів державного управління.

Таким чином, за минулі 20-30 років зазнали зміни образи "ідеальних" чоловіків та жінок: ідеальна жінка, як і раніше, повинна бути красивою, але при цьому й освіченою, яка має свої інтереси. Жінки хотіли б бачити чоловіків, які вміють висловлювати свої почуття, бути більш "чуйними до інших людей", розуміючими запити жінок, "сприймати жінок як рівних". Судячи з опитування, самі чоловіки досить добре розбираються в тому, що жінки хотіли б змінити в них, хоча і не завжди згодні з цим. Чоловік нової епохи – порядний, чутливий, ліберальний – і цим привабливий для жінок. Стереотипи маскулінності і фемінізму поступово руйнуються в суспільній свідомості, спостерігається тенденція до андрогінних рис характеру чоловіків і жінок.

Таким чином, трансформації піддається нормативно-ціннісна структура суспільної свідомості: формуються нові статево-рольові моделі поведінки чоловіків і жінок у суспільстві.

Висновки. Виокремлено гендерний аспект культури, який відображає взаємовплив статевої життєвої сфери (світу чоловіка та світу жінки) і політики як сукупності інститутів, процесів і діяльності з приводу здійснення суспільної влади за допомогою організаційних, регуляторних і контролюючих функцій. Проаналізовані історичні витоки гендерного виміру політичної культури українця засвідчують, що зараз відбувається складний процес трансформаційних змін, який полягає у поєднанні маскулінних стереотипів, які забезпечують право жінки на домінування у соціальному контексті, із більш толерантним ставленням до неї та визнанням її соціальної значущості. Загальна еволюція культури у її гендерному аспекті відбувається через відмову від маскулінних гендерних стереотипів, які сформувалися за часів так званого традиційного суспільства та стереотипів, спричинених соціалістичним минулим, до визнання суспільством рівного права жінки на політичну діяльність і представництво у громадянських і політичних інститутах.

Список літератури

1. Бондаренко, Л. Ю. Мир, в котрому ми живемо. Рольові сходства і различия між російськими і американськими жінками [Текст] / Л. Ю. Бондаренко // ОНС. – № 3. – 1997. – С. 180–187.

2. Воронина, О. А. Феминизм и гендерное равенство [Текст] / О. А. Воронина. – М. : УРСС, 2004. – 319 с.

3. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства [Текст]. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2003. – 129 с.

4. Исламова, Д. Гендерна рівність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://afield.org.ua/pub3/pub46_2.html>.

5. Попова, Л. В. Проблемы самореализации одаренных женщин [Текст] / Л. В. Попова // Вопросы психологии. – № 2. – 1996. – С. 31–40.

6. Филлипс, Т. Ч. Феминизм и семья: историко-социологический анализ [Текст] / Т. Ч. Филлипс. – М. : Грааль, 2002. – 176 с.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© О.М. Варипасв, М.В. Обозна, 2009.

УДК 369.014: 316.33

В.В. Нікітіна, канд. філос. наук

А.О. Поставний, студ.

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ: ЙОГО СУТНІСТЬ, РИСИ І РОЛЬ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Доведено, що система соціального страхування в сучасному світі є соціальним інститутом, і висвітлено її значення для розвитку українського суспільства.

Обосновывается институциональный характер системы социального страхования в современном мире и показывается её значение для развития украинского общества.

There are substantiated that in modern world social insurance is a social institute, and showed its importance for the Ukraine society's developing.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному суспільстві все більшого значення набуває інститут соціального страхування, сутність якого полягає у задоволенні однієї з основних потреб кожного члена суспільства – потреби в захисті від соціальних ризиків, якими стають втрата роботи, різні види травмувань та захворювань, вихід на пенсію тощо. Це пов'язано з тим, що в українському суспільстві трансформаційні процеси призвели до загострення низки соціальних проблем, серед яких – проблема соціального розшарування суспільства, неефективна політика соціального захисту. Також у сучасному світі загалом фінансова криза зумовила різке загострення соціальних ризиків.